

Yayın Deęerlendirme / Book Reviews

Abdurahmon Go'zal (2014). *Yassavi Faqrnomasi*.
Çev.: İbrahim Hakkul, Nadirhan Hasan. Toshkent:
Navro'z Nashriyoti.

Nadirhan Hasan*

Kadim Türkistan bölgesi eskiden beri köhne uygarlıkların doğduğu ve geliştiği bir yer olagelmıştır. Bölgede geçmişi bin yıllara dayanan Semerkant, Buhara, Taşkent, Tirmiz, Hive, Urgenç, Ahsi, Merginan, Hokand, Şehrisebz gibi tarihi şehirler yer almaktadır. Musa Harezmi, İbn Sina, İbn Farabi, Burhaneddin Merginani, Kaffal Şaşı, Biruni, Ahmed Fergani, İmam Maturidi, Necmeddin Kübra, Hoca Abdulhalik Gicduvani, Bahaüddin Nakşibend, İstanbul'un manevi fatihi Hoca Übeydullah Ahrar, Mirza Uluębey, Ali Şir Nevâi, Babür Mirza, Sufi Allahyar, Babarrahim Meşreb gibi birçok ünlü âlim, bilgin, kültür ve sanat adamları bu bölgede yetişmiştir. *Kutub-i Sitte* hadis külliyesinin yazarlarından üçü -İmam Buhari, İmam Nesai, İmam Tirmizi- Orta Asya topraklarındandır.

Türk sufilersilsilesinin başı olan PİR-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî, yüzyıllardır Türklerin manevi hayatında kalıcı bir iz bırakan önemli simalardan olmuştur. Türk tasavvuf tdebiyatının kurucusu olarak Türk dilinin, edebiyatının ve kültürünün gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. 1166/67 senesinde Yesi'de vefat etmiştir, mezarı bugünkü Türkistan şehrinde dir.

Hoca Ahmed Yesevi, Buhara-ı Şerif'te hâcegan büyüklerinden Hoca Yusuf Hemedani'den eğitim almış, sade ve akıcı bir dille dini ve tasavvufî konuda hikmetler söylemek suretiyle çevresindekileri İslamiyet'e ısındırarak kendine özgü bir nüfuz edinmiştir. Hikmetleri zamanla talebeleri tarafından toplanarak divanlar oluşturulmuştur. Yesevî mensuplarının zikir toplantılarında hikmet okumak veya ezberden söylemek bir gelenek haline gelmiştir. Yıllar geçince nüshaları çoğaltılan bu divanlara diğer Yesevî şairlerinin dörtlükleri de ilave edilmiştir. Ahmed Yesevî'den sonra yetişen Hakîm Ata Süleyman Bakırgan, Tac Hoca, Zengi Ata, Mansur Ata, Kemal Şeyh İkânî, Şems Özgendi, Übeydi, Kul Şerif, Kul Garibi,

* Doç. Dr. Nodirkhon Khasanov. Fatih Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim üyesi
nkhasanov@fatih.edu.tr

Derviş Ali, Hoca Nimetullah, Kul Umurî, Şahidî, Seyyid Ata, Hâlis, Yusuf Beyzavî, Azim Hâce, Hudaydad, Miskin Eyyüb, Tâlibî gibi birçok şair, Yesevî yolunda hikmetler yazarak Hikmet geleneğini devam ettirmişlerdir. Bunun neticesinde Çağatay edebiyatında *hikmet* adlı tasavvufî şiir ekolü oluşmuştur.

Orta Asya edebiyatında yaygın olarak kullanılan hece vezniyle yazılan hikmetlerde iman esasları, peygamberler, evliyalar ve diğer birçok tarihi şahsiyetler yanında insan-ı kâmil olmak şartlarından bahsedilmekte, *Kur'an-ı Kerim* ayetleri ve hadis-i şeriflerden örnekler getirilerek açıklanmaktadır. *Divan-ı Hikmet*'te iki önemli özellik olan dinî-irfanî ve millî-ahlâkî unsur göze çarpmaktadır. Dinî unsur konu ve düşüncede, millî unsur ise şekil ve vezinde açıkça görünmektedir. *Divan-ı Hikmet*'in ön sözü gibi kabul edilebilecek *Fakrname* risalesinde ise Ahmed Yesevî'nin tasavvufî âdâb ve makamlarla

Türkistan toprağında meydana gelen Ahmed Yesevî'nin tasavvuf doktrini, Anadolu, Deşt-i Kıpçak (Altın Ordu), İdil-Ural'a kadar ulaşmış, yüzyıllar boyunca Kazak, Kırgız, Özbek, Anadolu Türkleri, Türkmen, Başkurt ve Tatar Türkleri için ilham kaynağı vazifesi görmüştür.

Ahmed Yesevî'nin dini-tasavvufî hikmetleri hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde çeşitli dillerde tekrar tekrar yayınlanmıştır. *Tarikat-name* türündeki *Fakr-name* adlı eseri ise bir süre nazar-ı dikkatlerden uzakta kalmış, ilim dünyasına Kemal Eraslan tarafından tanıtılmıştır. Buna rağmen eser geniş çapta incelenmemiştir. Nihayet Abdurrahman Güzel *Fakr-name*'yi detaylı bir şekilde inceleyerek yayınlamış ve ilim dünyasındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Abdurrahman Güzel'in *Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'si Üzerine Bir İnceleme* (Ankara, 2008) adıyla Türkçe hazırladığı kitabı Özbekistan Cumhuriyeti'nin başkenti Taşkent'teki Nevruz yayınevinde Özbekçeye çevrilerek 2014 yılı Aralık ayında yayımlandı. Çeviri, Özbekistan İlimler Akademisi Ali Şir Nevâi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Millî Edebiyat Tarihi Bölüm Başkanı İbrahim Hakkul ve aynı kurumun akademisyeni Nadirhan Hasan tarafından yapılmıştır.

Kitaba önsöz yazar Hakkul'a göre fakr düşüncesi ve konusu Doğu edebiyatında çok önem kazanmış ve özellikle tasavvuf edebiyatında farklı tarzlarda telkin edilmiştir. Hakkul, Güzel'in bu çalışmasının, ilim dünyasındaki *Fakr-name*'nin Ahmed Yesevî'ye ait olup olmadığına dair tartışmalara da netlik kazandıracağını altını çizmektedir. Eserin sonunda yer alan bu satırların yazarına ait *Fakr-name* ile ilgili makaledeki fikirler de aynı gerçekleri farklı şekil ve tarzlarda teyid etmektedir.

Abdurrahman Güzel'in Türk halk edebiyatı ve dini-tasavvufî Türk edebiyatı alanındaki eserleri, özellikle, Hoca Ahmed Yesevi, Süleyman Bakırhan Hakim Ata, Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa gibi meşhur Türk önderlerinin hayatı, eserleri ve etkileriyle ilgili çalışmaları alanda bilinmektedir. Değerlendirmeye konu kitabının Türkistanlı âlimler tarafından mütalaa edilmesi ve Özbekçeye kazandırılmasının kendine özgü nedenleri vardır. Nitekim bu çalışmada sadece Hoca Ahmed Yesevi ve *Fakr-name* risalesi değil, X.-XII. yüzyıllardaki Orta Asya'nın tarihî, sosyal ve kültürel durumuna göz atılmış, Yusuf Has Hacib, Kaşgarlı Mahmud, Edib Ahmed Yüknêki gibi Türk büyüklerinin tarihi hizmetleri zikredilmiştir.

Birinci bölümde Hoca Ahmet Yesevî'nin hayatı, yaşadığı dönemin tarihi seyri, ailesi, doğumu, çocukluğu ve yetişmesi, Buhara'da Şeyh Yûsuf Hemedânî'ye intisabı, Yesî'ye dönüşü, çocukları ve torunları, müridleri ve halifeleri, vefatı, türbesinden geniş olarak bahs edilmiştir. İkinci bölümde *Fakr-nâme*'nin genel özellikleri, fakr-nâme kavramı ve *Fakr-nâme* adlı eserler vs., eserin nüshaları, yazılış tarihi, kaynakları, konusu ve özeti detaylı işlenmiştir. Eserin şahıs kadrosu, eserde yer alan insan tipleri ayrıntılı irdelenmiştir. Üçüncü bölümde Fakr-fakir kavramları ve bunların muhteva özellikleri, örneğin fakrın âdabı, makamı ve mertebeleri, fakrın sekiz makamı, fakrın yedi mertebesi, fakirlik kavramı ve makamları, Fakirlik nurları, yolları, orunları (yerleri) ele alınmıştır. dördüncü bölüm de *Fakr-nâme*'deki itikad ve ibadetle ilgili önemli dinî unsurlar, beşinci bölümde de *Fakr-nâme*'deki tasavvufî unsurlar incelenmiştir. Daha sonra tasavvufun tarihi gelişimine göz atılmış, sonrasında Hoca Ahmed Yesevî'nin tasavvuf anlayışı üzerinde durulmuştur. Eserindeki en önemli kısımlardan olan *Fakr-nâme*'de dört kapı-kırk makama göre tasavvufî unsurlar, *şeriat*, *tarikât*, *marifet*, *hakikattaki* kırk makamın işlendiği bölüm çok ilgi çekicidir. Altıncı bölümde de Ahmed Yesevî'nin eserlerinin dil ve üslup özellikleri işlenmiş, *Fakr-nâme* ile *Makalat* eserleri karşılaştırılmıştır. Nitekim okuyucu halk kitlesi ile beraber aynı zamanda Türkologlar ve filologlar için de yararlı olan bu bölümde *Divân-ı Hikmet* her yönüyle incelenmiştir. Örneğin halk üslubunu yansıtan hikmetleri, milli didaktizmi ve sosyal yapıyı işleyen hikmetler, milli ve manevî müşterekleri yapıyı işleyen hikmetler, İslam inancı yapısını işleyen hikmetler, *Fakr-nâmenin* dil ve üslup özellikleri, gramer şekilleri ve kelime hazinesi, anlatım şekilleri, örneğin nasihat ve hitap yoluyla, doğrudan doğruya, tahkiye yoluyla, benzetme yoluyla, muhakeme ve sual yoluyla, delil ve ispat yoluyla anlatım tarzlarına ayrı ayrı incelenmiş, diğer üslup özelliklerine değinilmiş, eserdeki atasözleri ve deyimler, tezatlar, telmihler, *Fakr-nâme* ile *Makalât*'ta bulunan ortak makamlar üzerinde durulmuştur. Nihayet yedinci bölümde *Fakr-nâme*'nin Türkiye Türkçesine aktarılmış metni bulunmaktadır. Ayrıca eserde Sonuç ve Bibliyografya yer almaktadır.

Abdurrahman Güzel bu kitabı hazırlamakla Türk dünyasına önemli bir hizmette bulunmuştur. Kendi ifadeleriyle “Böylesine büyük bir şahsiyetin (Ahmed Yesevî'nin – N.H.) eserinin günümüze kadar tahlili ile beraber yayınlanmamış olması cidden bizi üzmüştü. Hâlbuki O'nun XII. asırdan bu yana eserlerinde ortaya koyduğu fikirleri bugün, hatta yarınlarda da aynı tazeliği ile devam edeceğine inancımız tam idi” derken haklıydı.

Sonuç olarak diye biliriz ki, bu gibi eserlerin yayınlanması edebi, kültürel, sanatsal mirasa sahip çıkmak ve değer vermek, bu eserlerdeki fikir ve görüşleri günümüz insanına ulaştırma açısından önemlidir. Bu tür eserlerin Türk lehçelerine çevrilmesi de Türkiye ile Türkistan halkları arasındaki ilmi, edebi ve kültürel ilişkilerin gelişmesi ve sağlamlaşmasında da önemli rol oynayacaktır.

